

ВЕКТОРИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ КРИЗИ

©, О. М. Десятнюк, 2009

Розглянуто напрямки розбудови вітчизняної податкової системи в умовах фінансово-економічної кризи. Обґрунтовано вектори податкового реформування в контексті мінімізації ризиковості сфери оподаткування.

Проведення податкових реформ завжди пов'язане з великими труднощами. Практично неможливо цілком задовольнити інтереси всіх сторін оподаткування: реалізувати наміри держави, пристосувати фіскальний режим до комерційних інтересів бізнесу, забезпечити соціальні ідеали справедливості та суспільного добробуту. Для досягнення максимальної ефективності реформування податкової системи має бути комплексним, тобто одночасно слід трансформувати всі її складові: система оподаткування, механізм справляння податків і зборів, а також діяльність державної податкової служби. Тільки таким чином можна вирішити класичні завдання податкових реформ: максимізація та стабільність податкових поступлень, коригування дії ринкових механізмів, врахування інтересів бізнесу, реалізація соціальної та демографічної політики.

Складність виконання зазначених цілей значно зросла в умовах фінансово-економічної кризи у державі. Прискорення податкового реформування без достатнього практичного досвіду і наукового обґрунтування напрямків реалізації податкової політики, спричиняє необґрунтовану експериментальність та часто хибність трансформацій у сфері оподаткування. Принципово нові шляхи вирішення визначених завдань потребують застосування методів і прийомів, які є новими для вітчизняної практики. Природно, що на підставі цього з'являються великі ризики зазнати невдачу.

Якщо зіставити такі фактори, як необхідність вирішення проблеми податкового реформування швидко та якісно, і кількість придатних до використання ресурсів, яка стрімко зменшується то спостерігається важлива ознака ризиків: реформування податкової системи, як і будь-який процес трансформації, взаємно пов'язане з виникненням ризиків, які в свою чергу впливають на ефективність його результатів. Крім того, ризиковість розбудови податкової системи в умовах кризи зростає через те, що ефективність реформування значною мірою залежить від застосування нестандартності дій та орієнтації на максимально можливий успіх. Важливість цього питання по різному розуміють всі суб'єкти оподаткування, які в умовах невизначеності зосереджують увагу на задоволення власних інтересів. Очевидним є той факт, що задоволення інтересів одних за рахунок ущемлення інших загрожує суспільству негативними наслідками за суто етичними міркуваннями і через соціальне невдоволення з огляду на економічні та політичні проблеми. Тому негативними наслідками прояву незадоволення будь-кого із суб'єктів оподаткування є не лише прямі фіскальні втрати, тобто недопоступлення податкових платежів до бюджету держави, а й непрямі, зокрема, недосягнення очікуваних результатів розбудови податкової системи та спричинені нею соціальні ризики. З огляду на це, запобігти виникненню податкових ризиків взагалі в трансформаційних умовах неможливо, проте важливо зменшити ступінь їхнього поширення.

Розбудова податкової системи в умовах фінансово-економічної кризи значно актуалізує проблему застосування антиризикових обмежуючих заходів соціально-економічного характеру з огляду вирішення питання наповнення бюджету держави. У цьому разі наукові прогнози виокремлюють два напрямки розбудови податкової системи:

- перший – це збільшення податкового навантаження і глибша участь держави в інвестиційних процесах;
- другий – це зниження податкового навантаження і стимулювання приватного бізнесу, при цьому держава частково бере на себе проблеми інвестування.

Реальний стан справ в Україні доводить об'єктивну необґрунтованість першого напрямку, оскільки власне високе навантаження в Україні за розглянутими параметрами є однією із причин ризиковості вітчизняної податкової системи. Окремі показники податкового навантаження, зокрема на фонд оплати праці та споживання, а також кількість строків подання звітності та сплати податків є значно завищеними. Це негативно впливає на бажання платників податків брати участь у фінансуванні державних видатків і відповідно стимулює подальше збільшення сфери дії різних

способів ухилення від оподаткування, зокрема виникнення ризиків «конвертованості» заробітної плати та ін. Загалом, як зазначає професор Ю. Іванов, підвищення податкового навантаження є фактором, що стримує економічну активність та процеси нагромадження, а також створює умови для пришвидшеного розвитку тіньової економіки [1, 31].

Для характеристики рівня податкового навантаження в міжнародній практиці застосовують податковий коефіцієнт, який обчислюють як співвідношення суми сплачених податків до ВВП. Проте, використання цього методу для оцінювання рівня податкового навантаження в Україні не є ефективним. Це пояснюється насамперед тим, що в нашій країні наявні специфічні проблеми, яких позбавлена більшість розвинутих країн. Сьогоднішні реалії функціонування вітчизняної податкової системи не можна порівняти з жодною з європейських держав ні за економічним розвитком, ні за податковою культурою, ні за рівнем корупції та тіньової економіки тощо.

По-перше, в трансформаційних умовах України важко дати об'єктивну оцінку рівню податкового навантаження, що пов'язано з наявністю в нашій країні специфічних проблем, які не відображені у показниках податкового коефіцієнта, а тому спотворюють його реальне значення. До цих проблем професор В. Вишневський відносить складність функціонування платіжної системи [2, 115], професор А. Соколовська – нерівномірний розподіл податкового навантаження між окремими галузями економіки [3, 329], а професор П. Мельник – невиконання зобов'язань уряду перед платниками (переплати) [4, 199-204]. Якщо враховувати такі проблеми при розрахунку податкового коефіцієнта, то реальний рівень податкового навантаження у нашій державі буде значно вищим.

Відтак, другий напрямок розбудови податкової системи в умовах фінансово-економічної кризи є менш ризиковим. При цьому об'єктивної актуальності набирає проблема спрямування податкової політики на поступове зменшення податкових ставок, розширення бази оподаткування, удосконалення податкового адміністрування і забезпечення більшої частини податкових надходжень за рахунок непрямих податків. Насамперед, існує потреба у зменшенні розмірів нарахувань на фонд зарплати з одночасним посиленням зв'язку між нарахуваннями і майбутніми пенсійними платежами (що прямо залежить від запровадження в Україні другого, накопичувального рівня пенсійної системи) і розширенням бази цих нарахувань.

Проте, якщо зниження загального рівня податкового навантаження, з одного боку, сприяє розвитку економічних процесів і обмеженню обсягів тіньової економіки, то з іншого – спричиняє ризики скорочення дохідної частини бюджету на період до відповідного збільшення податкових баз. У цьому разі забезпечення фінансування державних видатків значною мірою залежить від їхнього ефективного регулювання. Так, відповідно до міжнародних показників в Україні практикуються високі державні витрати, які не завжди здійснено раціонально. Спостерігається очевидний перекис у бік споживання і поточних трансфертів населенню. За рівнем витрат на солідарну пенсійну систему наша держава посідає одне з перших місць у світі. Крім цього, надається багато малоефективних субсидій підприємствам, яких є навіть більше, ніж засвідчує бюджетна статистика (2,3% ВВП), оскільки більше половини капітальних трансфертів (близько 2% ВВП) – це також субсидії. За оцінюванням Світового банку, на субсидіях можна зекономити 1,6% ВВП. Високий рівень пенсійних витрат у ВВП – це одна з головних проблем нестабільності державних фінансів. Для порівняння подамо такий приклад: країни Центральної Європи, які нещодавно приєдналися до ЄС, витрачають на пенсії в середньому 8% ВВП. Водночас, рівень державних інвестицій в основний капітал нижчий, ніж у державах ОЕСР, і значно менший, ніж у центральноєвропейських державах, які приєдналися до ЄС раніше.

Мінімізація ризиків недофінансування державних видатків у період зменшення податкового навантаження також можлива за рахунок залучення нових запозичень. Фінансова наукова думка здавна вивчає питання впливу позичок на соціально-економічні параметри розвитку держави. Традиційне розуміння “потужної” економіки пов'язане із зосередженням у країні достатніх фінансових ресурсів для виконання покладених на неї суспільством функціональних обов'язків. Усталений підхід до фінансової спроможності держави проблему бюджетного дефіциту визначає як одну з нагальних для неї. Разом з цим, допустимий його рівень не є перешкодою для економічного розвитку країни. Так, згідно з “теоремою нейтральності державного боргу” американського економіста Р. Барро “...заміщення урядових боргових зобов'язань поточними податковими надходженнями тільки взаємно погашає переміщення ресурсів між поколіннями й тому не змінює умов виробництва, висоти процента, рівня цін” [5, 225].

За міжнародними стандартами рівень державного боргу нашої країни до 2007 р. вважався порівняно невисоким. Згідно даних Міністерства фінансів України у 2007 р. загальна сума державного та гарантованого державою боргу становила 12,4 % ВВП. Прямий державний борг України дорівнював 10%, з яких дві третини – зовнішня заборгованість. Крім цього, 2,4% ВВП припадало на гарантований борг, у тому числі 2,3% – на зовнішній. Разом з тим, зовнішній борг

нашої держави значно перевищує внутрішній, що негативно впливає на економічний розвиток держави і збільшує ризиковість фінансування дефіциту бюджету. Фінансова криза у 2008 р. спричинила потребу у залученні додаткових сум зовнішніх запозичень, зокрема позики Міжнародного валютного фонду. Зовнішній борг України з цього періоду значно зріс, що викликало переорієнтацію вітчизняної економіки на споживацько-боргову модель розвитку і спричинило виникнення нових ризиків.

Мінімізувати ризики збільшення державного боргу і відповідно бюджетного дефіциту в нашій країні можливо лише за умови інвестування цих коштів в інфраструктуру, розвиток економіки, у створення нових підприємств, які згодом будуть наповнювати бюджет. Протягом 10 років Україна може накопичити на 8 – 10% ВВП боргу без істотного збільшення вартості запозичень. Активізація державного запозичення та збільшення економічної і трансформаційної складових суспільних видатків є об'єктивно необхідними. Проте уряд не враховує зростання явних (із формальною державною гарантією) і неявних умовних державних зобов'язань, зокрема заборгованості державних підприємств. Хоча немає абсолютної впевненості в тому, що затверджені “бюджети розвитку” оптимально стимулюватимуть зростання ВВП, прийняття рішень щодо вибору пріоритетів бюджетної політики нині є вкрай актуальним. Наукові дослідження в цьому напрямку дадуть змогу вибрати вектори економічного зростання, в які потрібно першочергово спрямувати фінансові вливання держави, а обмеження впливу популізму та лобізму на функціонування фіска забезпечить максимальну ефективність фіскальної політики.

Відтак, домінуючими антиризиковими заходами при збереженні високого рівня податкового навантаження в державі є ефективне використання бюджетних коштів на загальнонаціональні економічні й соціальні програми.

Ризиковість розбудови податкової системи в Україні пов'язана не стільки з рівнем оподаткування, скільки із глибокими деформаціями, які виникають внаслідок нерівномірного розподілу обов'язків фінансування суспільних витрат між суб'єктами оподаткування. Тому, як ніколи, актуальним є питання паретооптимальності і справедливості податкових трансформацій. Тобто, покращити ситуацію можливо лише за рахунок комплексного вирішення проблем ціноутворення та оподаткування, поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами підприємців. Відповідно зменшення ризиковості розбудови податкової системи є можливим лише за умови здійснення обдуманих і об'єктивно обґрунтованих соціально-економічних реформ.

Література:

1. Іванов Ю.Б. *Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект: монографія* / Ю. Б. Іванов, О. Л. Єськова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2007. – с.31.
2. *Налогообложение: теории, проблемы, решения* / В.П. Вишневский, А.С.Веткин, Е.Н. Вишневская и др.; под общ.ред. В.П. Вишневского. – Донецк: ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. – с.115.
3. Соколовська А.М. *Податкова система держави: теорія та практика становлення. Дис. д-ра економ. наук.* – Київ, 2002. – с. 329.
4. Мельник П.В. *Розвиток податкової системи в перехідній економіці.* – Ірпінь: академія державної податкової служби України, 2001. – с 199-204.
5. Barro R.J. *Money Expectations & Business Cycles.* N.Y.: Academic Press, 1981.c.225.

УДК 336.221

Ю. Б. Іванов, В. В. Дідух

Харківський національний економічний університет

ОПОДАТКУВАННЯ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕХНОПАРКІВ

© Ю. Б. Іванов, В. В. Дідух, 2009

Розглядаються проблеми функціонування технопаркових структур в Україні з точки зору наданих податкових преференцій, динаміка змін показників діяльності цих утворень та перспективи на майбутнє.

На сьогодні у світі технопарки є дуже поширеною формою розвитку інноваційної діяльності. Існує багато прикладів ефективної їх роботи, найяскравішим серед яких є американський досвід створення та розвитку технопаркових структур. Україна не стала виключенням і 16 липня 1999 р.